

СТ А Н О В И Щ Е

От: **доц. д-р Велизар Матеев Шаламанов;**

Институт по информационни и комуникационни технологии – Българската академия на науките;

Професионално направление: 5.2. Електротехника, електроника и автоматика

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен **„доктор“** по 3.8 „Икономика“, научна специалност „Икономика и управление“ (Икономика на отбраната и сигурността) в УНСС.

Автор на дисертационния труд: **Александър Руменов Йолов**

Тема на дисертационния труд: „Изследване влиянието на социално-икономическите фактори върху политическата радикализация в държави от Европейския съюз“

Основание за представяне на становището: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед №795 / от 21.3.2024 на Зам. Ректора на УНСС по НИД.

1. Информация за дисертанта

Докторантът се е обучавал по докторска програма към катедра „Национална и регионална сигурност“ към факултет „Икономика на инфраструктурата“ на УНСС по 3.8 „Икономика“, научна специалност „Икономика и управление“ (Икономика на отбраната и сигурността) съгласно Заповед на Зам.-ректора по НИД на УНСС №1212/1605.2017 Обучението в докторантска програма е осъществено в редовна и задочна форма в периода 28.03.2017-28.03.2024 г. Александър Йолов е отчислен с право на защита до 28.03.2026 г. със заповед на ректора на УНСС № 855/26.03.2024 г.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Като член на научното жури съм получил:

1. Дисертация за присъждане на образователната и научна степен “доктор”;
2. Автореферат на дисертацията;
3. Копия на статиите, включени в дисертационния труд;
4. Автобиография на Александър Руменов Йолов;
5. Справка за изпълнение на минималните изисквания за придобиване на образователната и научна степен “доктор”, както и други съпътстващи процедурата документи.

При оценката на дисертационния труд определящи са изисквания на ЗРАСБ и Правилника за неговото прилагане (ППЗ). Според чл. 6 (3) от ЗРАСБ „Дисертационният труд по ал. 2 трябва да съдържа научни или научно-приложни резултати, които са оригинален принос в науката“. Според чл. 27 (2) „Дисертационният труд трябва да бъде представен във вид и обем, съответстващи на специфичните изисквания на първичното звено. Дисертационният труд трябва да съдържа: заглавна страница; съдържание, увод; изложение; заключение - резюме на получените резултати с декларация за оригиналност; библиография.“

Изследването е в обем от 186 страници. Състои се от увод, изложение в три глави, изводи и препоръки, списък с научно и научно-приложни приноси, списък с използваните съкращения, списък на използваните таблици (15 таблици), списък на използваните фигури (15 фигури), списък с публикации (5 публикации), списък на използваните източници (76 източника), списък с приложения (2 приложения - 31 страници).

Използваната литература съдържа 76 заглавия на български и английски език в т.ч. международно и вътрешноправни документи, стратегически и обществено-политически документи и официални позиции, книги, монографии, статии в научни и периодични издания, доклади и анализи на международни организации, както и електронни източници със специфична информация.

Идентифицираният проблем е отсъствието на стандартизиран подход за определяне и количествено измерване на промяната на нивата на политическа радикализация изисква прилагане на методи за количественото измерване за сравнение и проследяването на промените, за идентифицирането на тенденции и модели с цел вземането на информирани управленски решения. Изследват се основно социално-икономическите фактори, които водят до политическа радикализация.

Основната теза е, че общностите, поставени в условия на икономическо изключване и безработица, са по-склонни към радикализация, т.е. съществуват обективни социално-икономически фактори, които способстват за маргинализацията на тези хора, тяхната социална алиенация и обръщането им към насилствения екстремизъм, като това е измеримо чрез съвременни научни методи. Възможно е с използване на подходящи теоретични конструкции за връзката между радикализацията и наблюдаеми променливи, отразяващи влиянието на социално-икономическите фактори, което да доведе до установяване нивото на радикализация и откриване на важните и значими фактори за намаляване на тези нива.

Целта на изследването е да идентифицира и тества изследователски модел, който отразява и измерва връзките между въздействащите социално-икономически фактори и нивата на политическа радикализация в държави от Европейския съюз (ЕС).

Основните задачи са пет както следва:

1. Изследване на основните зависимости, свързани с радикализацията, анализиране на причините за нейната поява и разпространение;
2. Проучване на избрани подходящи научно-изследователски подходи и методи за анализ и идентификация на степента на радикализация;
3. Дефиниране на изисквания и установяване наличието и качеството на данни, подходящи за моделиране на социално-икономическите фактори, влияещи върху радикализацията;
4. Провеждане на проблемен анализ, анализ на литературата и подбор на данни за съставяне на модел за изследване нивата на радикализацията;
5. Верифициране и валидиране съгласно изискванията на избрания подход за моделиране на изследователският модел.

Намирам, че поставената цел и така формулираните задачи са актуални, а съдържанието доказва значимостта на представения дисертационния труд.

Работата е голяма по обем, обхваща теоретично изследване на проблема за радикализация и дефинира модел, който е верифициран и валидиран.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Дисертационният труд обхваща увод, три глави, изводи и препоръки. Уводът определя обект, предмет, цел, задачи на изследването.

Използват се **методи като**: документен анализ и проучване на литература; сравнителен анализ; моделиране със структурни уравнения във варианта на конструиране на латентни променливи; статистически методи за оценка на съответствието и качествата на модела, включително bootstrap (контролирано презареждане на данни) и симулационни модели от тип „Монте Карло“. Ползвани са публично достъпна информация и данни от „Евростат“, „Европейско социално изследване“ (ESS), „Проект за местоположение и данни за въоръжени конфликти“ (ACLED) и „Глобална база данни за тероризма“ (GTD). Използваните данни са на ниво NUTS 2 – средноголеми европейски региони от България, Франция, Испания, Португалия, Белгия, Ирландия, Дания, Швеция, Финландия, Естония, Полша, Чехия, Словакия, Унгария и Хърватия.

В **първа глава** са разгледани проблемите, свързани с изследване на политическата радикализация. Направен е детайлен преглед на концептуалното развитие на явлениято „радикализация“. Проследени са основните изследователски направления в научната литература. Представени са главните подходи в моделирането на процесите на радикализация, използвани от водещите учени в областта. Анализирани са отделните форми на радикализация и са направени изводи.

Във **втора глава** са представени основните методи за количествено изследване на радикализацията в научната литература. Избран е изследователският подход на

моделиране на структурни уравнения. Представени са развитието, принципите и приложението на моделирането със структурни уравнения.

Определен е модел на посредничество със структурни уравнения. Разгледани са неговите теоретични характеристики. Конструирани са латентни променливи и са формулирани са хипотези за връзките между латентните променливи, както и предложения за избор на наблюдаеми променливи. Описана е методиката на изследването и са представени стъпките на моделиране и анализ.

В **трета глава** на изследването са разгледани източниците на данни, тяхната обработка и употреба в изчисления във втора глава метод на структурно моделиране с уравнения.

След обработка и анализ на данните е съставен и тестван модел на посредничество с четири латентни променливи. Основно е търсено прякото и непряко въздействие на социално-икономическия фактор върху политическата радикализация в нейните две разновидности – мека и насилствена радикализация.

Избраният модел е подобрен и е направена оценка на влиянието на размера на извадката. Изчислени са статистическата мощност на използваните показатели и непреките ефекти чрез симулации от типа „Монте Карло“.

Извършена е валидация на модела. Тестваните хипотези са анализирани, потвърдени или отхвърлени.

Дисертационния труд за вършва с „Изводи и препоръки“, където е дадено *определение за политическа радикализация, определени са основни фактори за политическа радикализация с изводи за значението и обхвата на използвания модел.* Не се потвърждават очакванията от научната и обществено-политическа литературата за статистически значима пряка или посредническа връзка между социално-икономическите условия, промените в социалните ценности и насилствените форми на радикализация, което налага преосмисляне на разбиранията относно условията и причините за възникване на насилствена радикализация. Не се доказва статистически значима пряка или посредническа връзка между нивата на Мека радикализация и Насилствена радикализация.

Извод по отношение на устойчивост на модела и на потвърдените хипотези е за значима статистическа мощност на модела, проверена в три експеримента от типа „Монте Карло“ всеки с по 10000 цикъла на приложение с различни извадки, подобни като разпределение и липсващи данни на наличната извадка.

Направено е заключение, че на макро ниво моделът има достатъчно добра приложимост за наблюдение на нивата на политическа радикализация, но тъй като е статичен трябва да се прилага на годишна база.

Основните препоръки от изследването са:

- данните, които имат отношение към наблюдението на нивата на политическа радикализация, могат да бъдат целенасочено събирани в специален раздел от Национален статистически институт и съответните служби от сектора за сигурност (МВР, ДАНС) на едногодишна или двугодишна база;

- необходима е автоматизирана система за наблюдение, до която да имат достъп органи на изпълнителната власт, академични и неправителствени организации;
- целесъобразно е системата да бъде усъвършенствана чрез изграждане на способност за семантичен анализ на източници;
- необходимо е подходът да бъде осъществен на ниво общини;
- системата може да се ползва за идентификация и приоритизация на социално-икономически мерки за противодействие на радикализационните процеси.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Дефинирани са общо 5 приноса - 2 научни приноса и 3 научно приложни приноса:

Научни приноси

1. Предложено е и е използвано определение за политическа радикализация, обобщаващо основните теоретични и методологически положения в литературата по въпроса и са идентифицирани основни групи от фактори, водещи до политическа радикализация.

2. Определен е подход „Моделиране с латентни променливи“ за изследване на базата на анализ на литературата и в неговите рамки са дефинирани хипотези, разработени конструкти на ненаблюдаеми (латентни) променливи, отразяващи връзките между социално-икономическите фактори и политическата радикализация.

Научно-приложни приноси

3. Разработен е модел на посредничество за изследване на политическата радикализация, базиран на подхода за Моделиране със структурни уравнения. В модела са използвани четири ненаблюдаеми променливи, дефинирани са връзките, отразяващи взаимодействието между социално-икономическите фактори и политическата радикализация. Идентифицирани са дванадесет наблюдаеми променливи (фактора) за измерване и оценка на ненаблюдаемите променливи и връзките между тях.

4. Моделът е приложен с избраните данни и са установени статистическата значимост на предложените хипотези в модела, като на тази база са анализирани силата и посоката на влияние на изследваните социално-икономически фактори на макро ниво (156 региона NUTS2 от класификацията на ЕС). Изследователският модел е верифициран и валидиран съгласно изискванията на избрания подход за моделиране.

5. Разработено е приложение, позволяващо пространствен анализ на нивата на политическа радикализация. Резултатите от приложението на модела могат да се използват и за разработването на политики и мерки за ограничаване на политическата радикализация чрез въздействие върху пораждащите я причини.

Приносите удачно са разделени на научни и научно-приложни, като би могло да се посочи в кои статии и проекти са защитени (представен е списък от 5 публикации на докторанта).

Приемам тези приноси, дефинирани като научни и научно приложни, като 5-я принос може да се дефинира като приложен.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Приложеният списък с публикации съдържа 5 заглавия. Всички публикации са самостоятелни. Това показва умение на докторанта да провежда самостоятелни научни изследвания. Не са посочени независими цитирания. Четири от публикациите са доклади от конференции и с това се доказва необходимата публичност на постигнатите резултати.

Не е посочено участие на докторанта в проекти с публикувани отчети, което затруднява оценка на практическите приноси, въпреки че в текста на автореферата и дисертацията ясно е представен практическия характер на изследването.

Публикациите са по основните идеи в дисертацията и свързани с приносите, които докторанта защитава.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът е добре структуриран, отразява съдържанието на дисертацията и представя основните идеи и приноси на докторанта. Обемът е доста голям и влиза в дълбочина на съдържанието, но е добре структуриран и разбираем.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Актуалността на проблема позволява да се търси практическо приложение на постигнатите резултати в проекти, което не е достатъчно представено в дисертацията. Заедно с това изводите, анализа на резултатите от моделирането имат подчертано практическо значение.

Добре би било в съвместни публикации с колеги и чрез участие в проекти да се покаже умението за работа в екип и съвместно постигане на резултати.

Предложеният подход за изследване на радикализацията, особено меката политическа радикализация вероятно е приложим за обяснение на политическата нестабилност в периода след 2020 г., безпрецедентна за България (3 избора през 2021, по един в 2022, 2023 и сега 2024 за Парламент). Какво е мнението на автора – възможно ли е да се изведат факторите за тази „радикализация“ – ниска избирателна активност, много гласове „не подкрепям никого“, разделение между 3-4 основни партии и още толкова по-малки в Парламента с трудност за постигане на съгласие за управленско мнозинство? Каква е ролята на дезинформацията, външното манипулиране на информацията и влияние за мека радикализация и възможно ли е това да доведе до насилствена радикализация (случая с покушението на премиера на Словакия, както и активирането на НСО в България за охрана на редица политици поради заплахи за живота им)?

8. Заключение

Приемам, че са изпълнени изисквания на Закона за развитието на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане. След запознаване на дисертационния труд и публикациите към него, анализ на тяхната значимост и съдържащи се в тях приноси, давам своята **положителна** оценка и препоръчвам бъде

присъдена на образователната и научна степен “доктор” на Александър Руменов Йолов в НАУЧНО НАПРАВЛЕНИЕ 3.8. Икономика, научна специалност „Икономика и управление (икономика на отбраната и сигурността) с тема на дисертационния труд: „Изследване влиянието на социално-икономическите фактори върху политическата радикализация в държави от Европейския съюз“

21.05. 2024 г.

/доц. д-р Велизар Шаламанов/

София